

Andrzej Parzonko

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

DETERMINANTY ROZWOJU GOSPODARTW MLECZNYCH W POLSCE

DETERMINANTS OF DEVELOPMENT OF DAIRY FARMS IN POLAND

Słowa kluczowe: gospodarstwa mleczne, konkurencyjność, dochody gospodarstw

Key words: dairy farm, competitiveness, profit farms

Synopsis. Przedstawiono ekonomiczne uzasadnienie rozwoju gospodarstw ukierunkowanych na chów bydła mlecznego, sprzedających rocznie 70 000 tysięcy litrów mleka z gospodarstwa. Założono cztery drogi rozwoju gospodarstwa: zwiększenie skali produkcji mleka do 240 000 kg rocznie, chów bydła mięsnego, produkcja roślinna oraz rezygnacja z produkcji rolniczej. Z dokonanej analizy wynika, że dochód ogólny rodziny rolniczej (po całkowitym przestawieniu się) najwyższy jest w sytuacji zwiększania produkcji mleka. Uwzględniając ryzyko przyrodnicze i ekonomiczne oraz duże zapotrzebowanie na kapitał, najlepszym rozwiązaniem okazuje się rezygnacja z produkcji rolniczej.

Wstęp

Czynników wpływających na rozwój bądź stagnację gospodarstw mlecznych w Polsce jest wiele. Część z nich ma charakter znany, niestety część ma charakter trudno przewidywalny (uzależniony od zmian w otoczeniu) np.: kształt polityki rolnej UE. Autor artykułu proponuje podział czynników, mających wpływ na rozwój, bądź stagnację gospodarstw mlecznych na kilka grup: (1) czynniki polityczno-makroekonomiczne, mające charakter czynników zewnętrznych (niezależne od rolników), (2) czynniki produkcyjno-mikroekonomiczne, na które rolnik może oddziaływać, (3) czynniki społeczno-historyczne, związane z uwarunkowaniem funkcjonowania społeczeństwa wiejskiego. W pierwszej grupie należałoby poddać analizie wszystkie czynniki mające wpływ na popyt i podaż mleka na świecie w perspektywie kolejnych kilku lub nawet kilkudziesięciu lat. Należałoby też przeanalizować proponowane zmiany w polityce rolnej UE (wewnętrznej polityce rolnej Polski) oraz konkurencyjność ekonomiczną typowych gospodarstw mlecznych z Polski i innych krajów (szczególnie z Europy). Druga grupa czynników (produkcyjno-mikroekonomiczne) związana jest z decyzjami, które może podejmować rolnik wewnątrz gospodarstw. Trzeba poddać analizie konkurencyjność ekonomiczną prowadzenia produkcji mleka, względem innych działalności w perspektywie następnych kilku lub kilkudziesięciu lat. Odpowiedzieć na pytanie: czy racjonalne (z ekonomicznego punktu widzenia) jest zwiększanie skali produkcji mleka, (pociągające za sobą wysokie nakłady inwestycyjne), czy lepszym rozwiązaniem jest rozwijanie działalności mniej pracochłonnej i poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów poza gospodarstwem? Trzeba też zastanowić się nad poziomem intensywności produkcji (wpływającym na produktywność). Czy zwiększanie jej poziomu przyczyniać się będzie do poprawy sytuacji ekonomicznej rodzin rolniczych zajmujących się chowem bydła mlecznego? Bardzo ważnym aspektem, w rozważaniach związanych z determinantami rozwoju gospodarstw mlecznych w Polsce, jest analiza zachowań ludzi funkcjonujących na obszarach wiejskich i prowadzących gospodarstwa mleczne. Czy będą oni utrzymywać lub rozwijać tę produkcję?

Przedstawiony problem jest bardzo złożony. W artykule rozważania skoncentrowano na drugiej grupie wydzielonych czynników (czynniki produkcyjno-mikroekonomiczne). Szczególnie zwrócono uwagę na konkurencyjność chowu bydła mlecznego względem innych możliwych działalności. Autor w kilku publikowanych wcześniej artykułach podjął się próby przedstawienia uwarunkowań polityczno-makroekonomicznych wpływających na rozwój bądź stagnację gospodarstw mlecznych [Parzonko 2007, 2008, 2009].

Przedstawiony problem analizowano w odniesieniu do przeciętnego gospodarstwa zajmującego się chowem bydła mlecznego, wyodrębnionego na podstawie danych FADN [Goraj 2009] i własnych doświadczeń. Analiza konkurencyjności działalności przeprowadzono na podstawie dochodu ogólnego rodziny rolniczej, odniesienia dochodu do zaangażowania kapitału (rentowność kapitału) i pracy (dochodowość pracy). Dodatkowo ustalono wskaźnik względnej efektywności punktowej opracowany przez Manteuffla [1979], w którym uwzględniono wcześniej wymienione wskaźniki i mierniki.

Charakterystyka gospodarstw mlecznych w Polsce oraz analizowanego gospodarstwa

Z danych Agencji Rynku Rolnego wynika, że liczba gospodarstw mających hurtową kwotę mleczną w Polsce sukcesywnie się zmniejsza. W roku kwotowym 2004/2005 liczba rolników produkujących mleko na sprzedaż wynosiła 323 664, natomiast w roku kwotowym 2008/2009 - było to już tylko 186 820 (zmniejszenie o 42%). Globalna produkcja mleka (w tym też produkcja towarowa) w analizowanym okresie zwiększyła się, stąd przeciętna roczna kwota mleczna (w przeliczeniu na jednego dostawcę), zwiększyła się z 35 356 do 68 719 kg [Kasztelan 2009]. Zmiany te przebiegają z różną siłą w poszczególnych województwach w Polsce. Generalnie można stwierdzić, że produkcja mleka w Polsce skoncentrowana jest w części środkowej i północno-wschodniej. Z pięciu województw (podlaskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego, łódzkiego i lubelskiego) dostarczane było w roku kwotowym 2008/2009 ponad 74% mleka towarowego. Można zauważyć, że proces koncentracji produkcji mleka w tych województwach (poza województwem mazowieckim) sukcesywnie się zwiększa (tab. 1). Szczególnie wyraźny wzrost miał miejsce w województwie podlaskim, w którym skup mleka zwiększył się o 35%, tj. z 1 787 384 166 kg w roku 2004/2005 do 2 421 185 470 kg w roku kwotowym 2008/2009.

Przedmiotem rozważań modelowych jest gospodarstwo rolnicze, zbliżone swym potencjałem produkcyjnym do przeciętnego gospodarstwa wyodrębnionego w systemie FADN (w 2008 roku) w typie produkcyjnym krowy mleczne. Potencjał produkcyjny modelowanego gospodarstwa został zmieniony względem gospodarstwa wyodrębnionego w FADN (tab. 2). Zmiana miała na celu zbliżenie się do przeciętnego gospodarstwa zajmującego się towarową produkcją mleka w roku kwotowym 2008/2009.

W przyjętym do analizy gospodarstwie znajdują się budynki z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w dość dobrym stanie technicznym. Budynkiem, którego znaczenie przy obecnych technologiach sporządzania pasz, jest stosunkowo niewielkie, to stodoła. Można ten budynek (po określonej modernizacji) zdecydowanie bardziej efektywnie wykorzystać. Zasoby ziemi cechują się przeciętną jakością oraz stosunkowo niewielką liczbą pól, nieznacznie oddalonych od ośrodka

Tabela 1. Zmiany w kwotowaniu produkcji mleka w latach 2004-2009

Województwo	Zmiany w kwotowaniu produkcji mleka w latach					
	2004/2005			2008/2009		
	skup mleka [kg]	liczba dostawców hurtowych	przeciętny skup mleka od dostawcy w roku [kg]	skup mleka [kg]	liczba dostawców hurtowych	przeciętny skup mleka od dostawcy w roku [kg]
Podlaskie	1 787 384 166	43 805	40 803	2 421 185 470	34 301	70 586
Mazowieckie	1 780 313 006	66 405	26 810	1 777 668 632	34 680	51 259
Wielkopolskie	1 110 533 347	18 795	59 087	1 135 933 700	13 055	87 011
Łódzkie	830 507 654	44 158	18 808	928 469 856	27 122	34 233
Lubelskie	645 595 053	46 905	13 764	650 182 424	24 703	26 320
Kujawsko-pomorskie	450 994 071	13 852	32 558	531 381 863	8 369	63 494
Warmińsko-mazurskie	372 769 406	9 083	41 040	356 891 741	4 929	72 407
Świętokrzyskie	231 198 624	21 690	10 659	232 573 319	11 115	20 924
Pomorskie	206 748 726	3 658	56 520	193 944 088	2 235	86 776
Śląskie	189 638 048	12 305	15 411	163 335 544	5 527	29 552
Opolskie	185 560 712	3 664	50 644	307 512 017	2 657	115 737
Małopolskie	165 360 558	16 602	9 960	189 384 474	8 467	22 367
Podkarpackie	127 940 960	17 008	7 522	118 314 639	7 126	16 603
Zachodniopomorskie	125 318 434	1 223	102 468	137 750 214	805	171 118
Dolnośląskie	85 922 241	3 776	22 755	86 373 474	1 190	72 583
Lubuskie	41 810 383	735	56 885	85 451 035	539	158 536
Razem	8 337 595 389	323 664	X	9 316 352 490	18 6820	X

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Agencji Rynku Rolnego [www.arr.gov.pl].

Tabela 2. Podstawowe parametry charakteryzujące przeciętne gospodarstwo wyodrębnione w systemie FADN w typie „krowy mleczne” oraz gospodarstwo poddane analizie

Wyszczególnienie	Jednostka	Gospodarstwo wyodrębnione w systemie FADN w typie krowy mleczne	Gospodarstwo poddane analizie
Powierzchnia własnych użytków rolnych	ha	12,8	15,0
Powierzchnia dodzierżawionych użytków rolnych	ha	3,9	6,1
Wskaźnik bonitacji UR	-	-	1,0
Powierzchnia upraw pastewnych	ha	9,7	14,7
Zasoby robocizny ogółem	godz.	3806,0	4400,0
Krowy mleczne	S.D.	12,2	15,0
Trzoda chlewna	S.D.	0,3	0,0
Obsada zwierząt	S.D./ha	1,0	1,2
Wydajność mleczna krów	kg/krowę	4658,0	4700,0
Produkcja mleka z gospodarstwa	kg	56 827,0	70 500,0

Źródło: opracowanie własne oraz Goraj 2009.

gospodarczego. Rolnik w modelowanym gospodarstwie ma niezbędny sprzęt techniczny do prowadzenia produkcji rolniczej. Gospodarstwo wyposażone jest w dwa ciągniki z lat osiemdziesiątych, których stan techniczny określany jest jako dobry, jednak i trzeba intensywnie myśleć o ich wymianie. Pozostałe środki techniczne (maszyny, narzędzia, urządzenia) cechują się zużyciem moralnym i technicznym. Ich przeciętny okres użytkowania wynosi 18 lat. Znaczna część tych środków jest zbyt duża przy głębokiej specjalizacji gospodarstwa w produkcję mleka. Jedynym względnie nowym środkiem jest kosiarka rotacyjna z 2006 roku. Modelowane gospodarstwo prowadzone jest przez rodzinę rolniczą.

Możliwe kierunki rozwoju analizowanego gospodarstwa

Analizowano cztery kierunki rozwoju modelowanego gospodarstwa, zbliżonego swym potencjałem i skalą produkcji do przeciętnego gospodarstwa zajmującego się produkcją mleka w Polsce. Pierwsza analizowana droga prowadzi przez zwiększanie skali produkcji mleka. Droga, która wydaje się naturalną dla gospodarstw już prowadzących chów bydła mlecznego. Drugim rozwiązaniem jest ukierunkowanie gospodarstwa na produkcję roślinną (głównie zbóż i roślin technologicznie podobnych). Działanie to spowoduje ograniczenie nakładów pracy, co pozwoli na pracę poza gospodarstwem jednego z członków rodziny. Trzecim rozwiązaniem jest ukierunkowanie na chów bydła mięsnego. Przemawia za tym niższa pracochłonność i kapitałochłonność chowu bydła mięsnego. Podobnie, jak w przypadku wariantu drugiego, pojawia się możliwość pracy jednego członka rodziny poza gospodarstwem. Ostatnią analizowaną możliwością jest rezygnacja z prowadzenia produkcji rolniczej i oddanie w dzierżawę ziemi oraz sprzedaż części majątku i praca poza gospodarstwem. Przedstawione kierunki rozwoju pociągają za sobą określone skutki inwestycyjne (tab. 3).

Skutki ekonomiczne wydzielonych dróg rozwoju

Efekty ekonomiczne przyjętych rozwiązań można mierzyć na różne sposoby. Autor w artykule proponuje przyjęć kategorię dochodu ogólnego rodziny rolniczej. Jest to kategoria ekonomiczna, w której ujmowane są dochody z gospodarstwa rolniczego i dochody spoza gospodarstwa. Dodatkowo analizę wzbogacano informacją o rentowności zaangażowanego kapitału oraz o dochodowość pracy. Wskaźniki te pozwolą odnieść się do kluczowych zasobów, często występujących w minimum w gospodarstwie rolniczym – zasobu pracy i kapitału. Zaznaczyć należy, że wyniki ekonomiczne będą różne w zależności od okresu, dla którego dokonywana jest analiza. W tabeli 4, zaprezentowano są wyniki ekonomiczne gospodarstwa po całkowitym „przestawieniu się”. W kalkulacjach przyjęto przeciętne ceny funkcjonujące na rynku w 2009 roku [Seremak-Bulge 2010].

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 4, najwyższy dochód ogólny gospodarstwo osiągnie zwiększając pogłowie krów mlecznych a przez to skalę produkcji mleka (w prezentowanych wynikach przyjęto zwiększenie pogłowów mlecznych z 15 do 40 szt.). Działanie to przyczynia się do pełnego wykorzystania zasobów siły roboczej w gospodarstwie rolniczym, a przez to prowa-

Tabela 3. Konieczne działania inwestycyjne w założonych kierunkach rozwoju

Wyszczególnienie	Kierunek 1 zwiększanie skali produkcji mleka	Kierunek 2 ukierunkowanie się na produkcję zboż i roślin technologicznie podobnych	Kierunek 3ukierunkowanie się na chów bydła mięsnego	Kierunek 4 rezygnacja z produkcji rolniczej
Konieczne działania inwestycyjne	przekształcić i rozbudować istniejącą stodołę w oborę wolnostanowisową bezściolową dla krów mlecznych, obecną oborę przekształcić na halę udojową, pomieszczenie do przechowywania mleka (część) oraz częściowo wykorzystać jako cieleńnik, dobudować wiaty na maszyny, zakupić jałówki cielne, zasoby posiadanej ziemi wykorzystać do produkcji pasz objętościowych i dodatkowo dodzierżawić 7,8 hektarów GO, zakupić ciągnik i maszyny do sporządzania sianokiszonki, stan docelowy krów mlecznych – 40 sztuk.	poddzierżawić 8 hektarów GO, zakupić ciągnik i siewnik, obudować wiaty na maszyny, zakupić zbiorniki do przechowywania ziarna zboż.	przekształcić istniejącą stodołę w oborę wolnostanowisową bezściolową dla krów mięsnych, obecną oborę przekształcić w bukaciarnię, dobudować wiaty na maszyny, zakupić jałówki cielne rasy limousine, zasoby posiadanej ziemi wykorzystać do produkcji pasz objętościowych dodatkowo dodzierżawić 15 hektarów GO, zakupić ciągnik i maszyny do sporządzania sianokiszonki, stan docelowy krów mięsnych – 40 sztuk.	znaleźć pracę poza gospodarstwem rolniczym, sprzedać ciągniki, maszyny i narzędzia rolnicze, zwierzęta, kwotę mleczną, wydzierżawić posiadane UR.
Nakłady inwestycyjne [zł]	446 000	120 000	380 000	–
Wpływy ze sprzedaży majątku trwałego [zł]	12 000	21 000	21 000	180 000
Źródło finansowania inwestycji	80% kredyt preferencyjny. okres spłaty – 15 lat.			–

Źródło: opracowanie własne.

dzi do stosunkowo wysokiej dochodowości pracy (najwyższej z analizowanych). Drugim, pod względem atrakcyjności ekonomicznej, rozwiązaniem jest rezygnacja z produkcji rolniczej. Podjęcie pracy poza gospodarstwem, oddanie ziemi w dzierżawę oraz uzyskanie odsetek z lokat długoterminowych, powstałych ze sprzedaży majątku trwałego ruchomego dają roczne dochody w kwocie 79800 zł. Rentowność zaangażowanego kapitału jest w tym wariantcie najwyższa, a dochodowość pracy własnej plasuje się na drugim miejscu. O wysokiej atrakcyjności wariantu z rezygnacją z produkcji rolniczej, świadczy też wskaźnik względnej efektywności punktowej. Ustala się go prz dzielając określoną liczbę punktów badanym wskaźnikom i miernikom ekonomicznym. Punktowanie wskaźników dla poszczególnych kierunków rozwoju polega na tym, że osiągający najlepszą wartość danego wskaźnika otrzymuje 100 punktów, natomiast kierunek w którym dany wskaźnik ma wartość najgorszą – 0 punktów. Pozostałe kierunki otrzymują liczby punktów, które oblicza się według podanej formuły:

$$L = \frac{a \times 100}{d}$$

gdzie:

L – liczba punktów,

a – różnica między wartością danego wskaźnika w danym kierunku rozwoju a wartością najgorszą,

d – różnica między wartością najlepszą a najgorszą wartością wskaźnika w badanej zbiorowości.

Tabela 4. Wybrane mierniki i wskaźniki efektywności ekonomicznej wskazanych kierunków rozwoju przeciętnych gospodarstw, zajmujących się chowem bydła mlecznego po „przezwycięczeniu się”

Wyszczególnienie	Punkt wyjścia	Kierunek 1 zwiększanie skali produkcji mleka	Kierunek 2 ukierunkowanie się na produkcję zbóż i roślin technologicznie podobnych	Kierunek 3 ukierunkowanie się na chów bydła mięsnego	Kierunek 4 rezygnacja z produkcji rolniczej
Przychody z gospodarstwa rolniczego	125 295	310 718	118 949	176 165	-
Wartość dodana brutto	30 153	141 939	30 665	44 568	-
Wartość dodana netto	18 074	120 494	19 776	25 938	-
Dochód z gospodarstwa rolniczego	15 874	100 034	18 576	10 128	-
Dochód ogólny rodziny rolniczej	15 874	100 034	54 576	34 128	79 800
Rentowność zaangażowanego kapitału [%]*	2,18	8,13	7,52	2,95	15,02
Dochodowość pracy [zł/godz]**	3,61	24,64	12,40	7,76	18,14
Wskaźnik względnej efektywności punktowej	-	243,00	96,00	0,00	231,00

* rentowność zaangażowanego kapitału obliczono przyjmując dochód ogólny rolnika i jego rodziny w relacji do zaangażowanego w prowadzenie działalności majątku

** dochodowość pracy określono przyjmując dochód ogólny rolnika i jego rodziny w relacji do nakładów pracy (w gospodarstwie rolniczym i poza nim)

Źródło: opracowanie własne.

W ustalaniu wskaźnika względnej efektywności kierunków rozwoju przeciętnego gospodarstwa mlecznego przyjęto trzy elementy cząstkowe: dochód ogólny rodziny rolniczej, rentowność zaangażowanego kapitału i dochodowość pracy. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 3, największy wskaźnik względnej efektywności punktowej został osiągnięty, gdy gospodarstwo zwiększało skalę produkcji mleka. Najmniej uzasadnionym, z ekonomicznego punktu widzenia, jest ukierunkowanie gospodarstwa na chów bydła mięsnego.

Po przeprowadzonej (dość ogólnej) ocenie ekonomicznej powstaje pytanie: Co może hamować „przeciętne” gospodarstwa mleczne przed wyraźnym zwiększaniem skali produkcji mleka? Jednym z czynników jest wysokie zapotrzebowanie na kapitał (szczególnie na kapitał obcy). Towarzyszy temu obawa o zachowanie zdolności płatniczej w warunkach zmieniających się cen mleka i cen środków do produkcji. W przyjętym rozwiązaniu niezbędne nakłady inwestycyjne wynoszą 446 000 zł. Sfinansowane one mogą być częściowo przez kredyt preferencyjny (80%) i środki własne (20%). Minimalne zapotrzebowanie na środki własne wynosi wówczas 89 200 zł. Często są to środki, których nie ma w gospodarstwach. Finansowanie działalności inwestycyjnej na podstawie funduszy strukturalnych (PROW 2007-2013), też napotyka barierę wkładu własnego. W przypadku większości działań inwestycyjnych realizowanych w ramach „PROW 2007-2013” wymagane jest w pierwszej kolejności wykonanie określonej inwestycji, a następnie jest możliwość częściowego jej rozliczenia w ramach wspomnianych funduszy strukturalnych. Bariera kapitału własnego oraz wysokie ryzyko ekonomiczne i przyrodnicze prowadzenia produkcji rolniczej może powodować dalsze wycofywanie się „przeciętnych gospodarstw” z prowadzenia produkcji rolniczej (szczególnie produkcji mleka).

Podsumowanie i wnioski

1. Liczba towarowych gospodarstw mlecznych w Polsce sukcesywnie się zmniejsza. W roku kwotowym 2004/2005 liczba rolników produkujących mleko na sprzedaż wynosiła 323 664, natomiast w roku kwotowym 2008/2009 było to już tylko 186 820 (zmniejszenie o 42%). Obserwuje się jednak wzrost globalnej produkcji mleka w Polsce, co świadczy o zwiększaniu produkcji z gospodarstwa mlecznego.

2. Przeciętne towarowe gospodarstwo mleczne w Polsce sprzedawało rocznie w roku kwotowym 2008/2009 nieco ponad 49 860 kg mleka (w roku kwotowym 2004/2005 było to 25 760 kg).
3. Przedstawiona analiza kierunków rozwoju gospodarstwa mlecznego, zbliżonego swym potencjałem produkcyjnym i skalą produkcji do przeciętnego gospodarstwa mlecznego w Polsce w roku 2009, wskazała, że dochód ogólny rodziny rolniczej (po całkowitym dostosowaniu się) może być najwyższy po wyraźnym zwiększeniu produkcji mleka z gospodarstwa (z poziomu 70 000 do 240 000 kg). Nieco gorszym rozwiązaniem pod względem dochodu ogólnego jest całkowita rezygnacja z prowadzenia produkcji rolniczej.
4. Uwzględniając ryzyko ekonomiczne (przejawiające się głównie możliwością utraty płynności finansowej) i przyrodnicze (wynikające z cech produkcji rolniczej) oraz wysokie zapotrzebowanie na kapitał niezbędny do zwiększenia rozmiarów produkcji, rezygnacja z prowadzenia produkcji rolniczej (praca poza gospodarstwem) może dawać pewniejsze dochody, niż zwiększanie rozmiarów produkcji rolniczej (szczególnie produkcji mleka).
5. Aby następował rozwój gospodarstw mlecznych w Polsce muszą być prowadzone działania, które będą dostrzegać specyfikę produkcji mleka (wysoką kapitałochłonność i pracochłonność produkcji). Powinny być kierowane celowe środki finansowe (fundusze strukturalne lub długoterminowe niskoprocentowane kredyty) na budowę lub modernizację budynków inwentarskich, przyczyniające się do zwiększenia skali produkcji i zmniejszenia uciążliwości pracy. Przyjęty sposób naliczania dopłat bezpośrednich (na hektar UR prawie niezależnie od rodzaju prowadzonej produkcji) prowadzić będzie do rezygnacji rolników z prowadzenia działalności pracochłonnych (w tym produkcji mleka).

Literatura

- Goraj L.** (red.) 2009: Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2008 roku. Warszawa.
- Kasztelan P.** 2009: System regulacji produkcji mleka w Polsce. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, t. 96, z. 1.
- Manteuffel R.** 1979: *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*. PWRiL, Warszawa.
- Parzonko A.** 2008. Konkurencyjność kosztowa typowych gospodarstw mlecznych z Polski i wybranych krajów świata. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. X, z. 3.
- Parzonko A.** 2008: Strategie rozwoju polskich gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka w kontekście wspólnej polityki rolnej UE. Wyd. SGGW, s. 182-184.
- Parzonko A.** 2009: Globalne uwarunkowania produkcji mleka. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. XI, z. 3.
- Seremak-Bulge J.** (red.) 2007-2010: Rynek Rolny. 2007-2010. Wyd. IERiGŻ, Warszawa. [www.arr.gov.pl].

Summary

In the article there were presented economical explanations for development of the dairy directed farms, delivering yearly 70 thousands litres of milk. It was analyzed four roads of development of farm: enlargement to 240 000 kg the scale of milk production (annually), the meat cattle's breeding, vegetable production and resignation of agricultural production.

Basing on the results it may be concluded that milk production at the abovementioned level is the most profitable (after total move). Taking into account natural and economic risk as well as large demand on capital, resignation turns out with agricultural production with the best solution.

Adres do korespondencji:

dr Andrzej Parzonko
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 42 21
e-mail: andrzej_parzonko@sggw.pl